

Povzetek

Zametki geografskih prikazov današnjega ozemlja Slovenije so v antiki, ko so nastale prve kartografske upodobitve in opisi ozemlja ob severnem Jadranu. Grški viri (**Hekataj iz Mileta, Skilaks, Pseudo-Skimnos**) so zelo skopi, prevladujejo opisi obalnih predelov. Med opise je vpletenega tudi veliko mitološkega gradiva, npr. mit o potovanju Argonavtov po Podonavju in čez današnje slovensko ozemlje do Jadrana. Več zapisov in kartografskih prikazov je iz časa rimske zasedbe in prodiranja na vzhod, ko je ozemlje današnje Slovenije dobilo večji strateški pomen. Prikazano je na karti Evrope **Klvdija Ptolemaja** in na *Tabuli Peutingeriani*, opisano je na več mestih v **Strabonovi Geografiji**. Najbolj temeljiti so opisi v delu **Plinija Starejšega** *Historia Naturalis*. Podrobno so navedena ljudstva, ki so poseljevala ozemlje ob severnem Jadranu, naštetni so pomembnejši kraji in razdalje med njimi, opisane so tudi plovne reke in njihov značaj.

V srednjem veku je izvornih geografskih opisov in zemljevidov ozemlja ob severnem Jadranu malo. Težišče razvoja geografije se je prestavilo v muslimanski svet, učenjaki v Evropi so se v glavnem sklicevali na antične vire. Pri kartografskih upodobitvah sveta so prevladovali t. i. O-T karte, na izpopolnjeni različici ene od njih, *Ebstorfski karti sveta* iz 13. stoletja, je Koroška verjetno prvič poimenovana kot »Carinthia«. Še prej, v 12. stoletju, je **Guido da Pisa** narisal zemljevid zahodnega rimskega cesarstva, kjer se na ozemlju današnje Slovenije nahaja napis »Carantanos«, kar je verjetno prvo kartografsko delo s poimenovanjem

slovenskega ozemlja. V 12. stoletju je deloval tudi **Herman Koroški** (Hermannus de Carinthia), ki se je seznanil s tedanjo islamsko znanostjo in sodeloval pri prevajanju arabskih del v latinščino.

Na začetku novega veka se je zelo povečalo število kartografskih upodobitev sedanjega slovenskega ozemlja in gostota ter zanesljivost topografskih informacij. V Izoli je večji del svojega življenja deloval kartograf in horograf **Pietro Coppo**. Njegova karta Istre s sosednjimi pokrajinami iz leta 1525 velja za najnatančnejši prikaz tega polotoka do srede 18. stoletja. Razen karte Istre je Coppo izdelal še več kot 20 kart sveta in njegovih delov ter pripravil opis Istre in tedaj poznanelega sveta. V 16. stoletju je današnje slovensko ozemlje prikazano na kartah Benečana **Bolognusa Zalteriusa** in avstrijskega kartografa **Wolfganga Laziusa**, prav tako v atlasih, ki so jih izdajali **Ortelius**, **Mercator**, Družina **Hondius** idr. Iz 17. stoletja sta pomembni karti Štajerske avstrijskega topografa in kartografa **Georga Matthäusa Vischerja** in karta Kranjske domačega polihistorja **Janeza Vajkarda Valvasorja**. V 18. stoletju so bili za slovensko ozemlje izdelani prvi tematski in zelo natančni vojaški zemljevidi. Med največje dosežke pa sodi zemljevid Kranjske, ki ga je leta 1744 izdelal **Janez Dizma Florjančič**.

Opisi slovenskega ozemlja in njegovih posameznih delov so zastopani v tujih kozmografijah ter domačih horografijah in topografijah, med drugim tudi v *Kozmografiji* Sebastiana Münstra (1544). Od vseh slovenskih pokrajin je bil v času od 15. do 18. stoletja največkrat predstavljen današnji obalni del Slovenije, in sicer v sklopu opisov Istre, ki je tedaj sodila v Beneško republiko. Najbolj tehtno in celovito delo, ki vsestransko prikazuje večji del sedanjega slovenskega ozemlja, je horografija *Slava vojvodine Kranjske* **Janeza Vajkarda Valvasorja** iz leta 1689. Stoletje za Valvasorjem je naravne razmere Kranjske in sosednjih dežel predstavil **Balthasar Hacquet**, ki je posebno pozornost namenil kraškim pojavom. Zaradi sodobnosti pristopov in kvalitete dela ga štejemo za predhodnika in utemeljitelja krasoslovja.

Na današnjem slovenskem ozemlju so živele ali iz njega izhajale tudi nekatere osebnosti, ki so prispevale k napredku evropske znanosti in boljšemu poznavanju sveta v svojem času. Leta 1549 je Vipavčan **Žiga Herberstein** (Sigismund von Herberstein) izdal knjigo *Moskovski zapiski* (*Rerum Moscoviticarum Comentariorum*), s katero je Evropo podrobno seznanil s tedaj zelo slabo poznano Rusijo. Podobno je tudi **Benedikt Kuripečič** v opisu poti od Ljubljane do Carigrada (1531) prispeval

pomembne informacije o naravnih in družbenih razmerah na delu Balkanskega polotoka, ki so ga zavzeli Turki. K izpopolnitvi podobe sveta so med 17. in 19. stoletjem prispevali tudi nekateri misijonarji s Slovenskega. Pri raziskovanju Kalifornije je na prehodu iz 17. v 18. stoletje sodeloval **Marko Anton Kappus**. Pol stoletja pozneje je Evropo z razmerami na Kitajskem seznanjal **Ferdinand Avguštin Haller von Hallerstein**, ki je v Pekingu postal dvorni astronom. V 19. stoletju so pri raziskovanju notranjosti kontinentov sodelovali **Irenej Friderik Baraga**, ki je deloval ob Velikih jezerih v Severni Ameriki, **Ignacij Knoblehar** in njegov sodelavec **Martin Dovjak**, ki sta raziskovala ob Belem Nilu v Afriki, ter **Janez Klančnik**, ki je kot prvi Evropejec prišel do porečja srednjega Konga.

V 19. stoletju je geografija v najbolj razvitih okoljih naredila preobrat od do tedaj prevladujočega deskriptivnega pristopa k znanstvenemu razpravljanju o problemih. Na Slovenskem pa so za geografska označevali dela z domoznansko, potopisno, kronistično in podobno tematiko. Z izjemo nekaj posameznikov, med katerimi izstopa Alexander Georg Supan, ki pa znanstvene kariere ni zgradil v slovenskem prostoru, geografije v novem smislu tako rekoč ni bilo. To ni prese- netljivo, saj na Slovenskem ni bilo univerzitetnega središča ali druge organizacije, npr. geografskega društva, ki bi načrtno gradilo znanstveno geografijo in sledilo sodobnim tokovom. Višjo razvojno stopnjo je dosegla šolska geografija, kjer so se z učbeniki uveljavili **Vinko Fereri Klun**, **Blaž Kocen** (slednji tudi kot izvrsten šolski kartograf), **Fran Orožen** in **Janez Jesenko**. Jesenko je pisal zelo kakovostne geografske učbenike, ki so upoštevali najnovejša dognanja stroke in pomenijo tudi začetek slovenske znanstvene geografske terminologije.

Temelje slovenskemu domoznanstvu sta položila kustosa ljubljanskega muzeja **Dragotin Dežman** in **Henrik Freyer**, razmahnilo pa se je po letu 1848, ko je dobilo zagon slovensko narodno gibanje, ki se je zavzemalo za združitev vseh pokrajin, poseljenih s Slovenci, v eno politično enoto. Pomemben član tega gibanja je bil **Peter Kozler**, ki je izdal zemljevid ozemlja, poseljenega s Slovenci, in pripravil njegov geografski opis. Delo na geografski predstavitvi slovenskih dežel je nadaljevala **Slovenska matica** z izdajanjem zbirke *Slovenska zemlja*, kjer so bile avstrijske upravne pokrajine, poseljene s Slovenci, opisane z geografskega, zgodovinskega, kulturnega in gospodarskega vidika. Slovenska matica je bila društvo (ustanovljeno leta 1863), ki je skrbelo za izobraževanje slovenskega naroda in izdajanje poljudnih in znanstvenih knjig, in je bila do ustanovitve

Univerze v Ljubljani leta 1919 in Slovenske akademije znanosti in umetnosti leta 1939 najvišja znanstvena ustanova, ki je imela tudi svoj »zemljepisni odsek«.

Svetovno geografsko raven je od geografov, ki izhajajo iz slovenskega prostora, na prehodu iz 19. v 20. stoletje dosegel **Alexander Georg Supan**. Že kot učitelj v Ljubljani je spremljal sodobne tokove v geografiji, ki se je v drugi polovici 19. stoletja pod vplivom darvinizma usmerjala predvsem v fizično geografijo in okoljski determinizem, in v njihovem duhu napisal učbenik za srednje šole v nemškem jeziku. Znanstvenoraziskovalno pot je začel z geomorfološkimi in klimatološkimi študijami, pisal je oceanografske razprave, z regionalno geografsko monografijo o Avstro-Ogrski si je zagotovil eno vodilnih mest med nemškimi geografi. Skoraj 25 let je bil urednik ugledne revije *Petermanns geographische Mitteilungen*, njegovo življenjsko delo je knjiga *Grundzüge der physischen Erdkunde (Osnove fizičnega zemljepisa)*, najbolj izvirno pa *Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie: Naturlehre des Staates (Smernice splošne politične geografije: prirodoslovje države)*. Od geografov, ki so delovali na Slovenskem, lahko največ odsevom sodobnih geografskih tokov najdemo, razen pri Jesenku, še v delih **Simona Rutarja** in **Ferdinanda Seidla**.

Akademsko pot je geografija na Slovenskem začela z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani leta 1919, ko sta bili zanj predvideni dve stolici, za fizično geografijo in za antropogeografijo. Zaradi pomanjkanja ustrezno izobraženega domačega kadra je bil leta 1920 za prvega rednega profesorja za geografijo imenovan Dalmatinec **Artur Gavazzi**. Gavazzi je začel z delom leta 1920, ko je bil v okviru Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ustanovljen tudi **Geografski inštitut**, predhodnik današnjega Oddelka za geografijo. Gavazzi je poskrbel za tehnične pogoje študija, uredil in opremil je prostore, poskrbel za knjižnico in zbirko kart ter opremil fizičnogeografski laboratorij. Delo Geografskega inštituta je povezal z vodenjem Zavoda za meteorologijo in geodinamiko, ki so ga leta 1921 priključili ljubljanski univerzi. Študij geografije je potekal po vzoru avstrijskega študijskega sistema. Prvi študenti in diplomanti geografije so leta 1922 ustanovili **Geografsko društvo Slovenije**, ki je prerastlo v osrednjo stanovsko organizacijo slovenskih geografov in začelo leta 1925 izdajati *Geografski vestnik*, najstarejšo slovensko strokovno geografsko revijo.

Po odhodu Gavazzija v Zagreb je bil leta 1927 na njegovo mesto izvoljen **Anton Melik**, ki je nato s **Svetozarjem Ilešičem** od leta 1933 do konca šestdesetih

let 20. stoletja kreiral študij in znanstveno usmerjenost slovenske geografije. Z Melikom je geografija na ljubljanski univerzi ulovila takrat sodobne mednarodne geografske tokove in se hkrati razvijala kot nacionalna veda. Melik je napisal monumentalno geografsko monografijo o Sloveniji v petih knjigah. Melik in Ilešič sta skrbela za napredek pedagoškega in znanstvenoraziskovalnega dela, povečeval se je tudi interes za študij geografije. Osnovan je bil seminar ter uvedene intenzivne terenske vaje. Pri znanstvenoraziskovalnem delu je bil poudarek na geomorfološkem, prebivalstvenem in agrarnogeografskem proučevanju slovenskih pokrajin.

Po drugi svetovni vojni je slovenska geografija pridobila širše možnosti za organizacijski, študijski in vsebinski razmah, vendar sta se Melik in Ilešič vse do začetka šestdesetih let 20. stoletja sama ukvarjala z obsežnim pedagoškim delom, izdajo učbenikov, znanstvenoraziskovalnim delom in številnimi pomembnimi družbenopolitičnimi funkcijami. Melik je leta 1946 spodbudil ustanovitev **Geografskega inštituta pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti** in **Zemljepisnega muzeja** ter podprl ustanovitev **Inštituta za raziskovanje krasa**. Kadrovske razmere so se izboljšale po letu 1959, ko je tretje predavateljsko mesto zasedel **Vladimir Klemenčič**, odobrenih in zasedenih pa je bilo tudi več asistentskih mest. Leta 1961 so Geografski inštitut preimenovali v **Oddelek za geografijo**, ki se je v naslednjih letih dodatno kadrovsko okrepil. Študij geografije je bil organiziran dvopredmetno in dvostopenjsko. V okviru sicer enotnega študija geografije so se začele razvijati interne smeri in usmeritve, ki so razen kadra za šolstvo usposabljalale tudi za druge potrebe (prostorsko planiranje, turizem, varstvo okolja). Leta 1966 je Oddelek za geografijo začel tudi s podiplomskim študijem.

Ljubljanska geografija se je v šestdesetih letih 20. stoletja uveljavila tako v takratnih jugoslovanskih kot tudi v mednarodnih krogih. Znanstvenoraziskovalno delo se je zaradi hitre preobrazbe slovenskih pokrajin v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja ter povečane specializacije pedagoškega in raziskovalnega dela razširilo na nova področja: geografijo krasa, funkcijsko zasnovane klimatogeografske, hidrografske in biogeografske raziskave, na proučevanje naravnih nesreč, raziskave podeželja in mest zaradi deagrarizacije, urbanizacije, industrializacije in razvoja turizma, proučevanje narodnostno mešanih območij itd. V tem času se je začela veda počasi izvijati iz tradicionalnih okvirov s

poudarkom na regionalni geografiji in v ospredje postavljati probleme pokrajine v industrijski družbi, vplive tranzitnega položaja Slovenije, odprtost Slovenije gospodarsko razvitemu delu Evrope in probleme obmejnih regij. Zaradi negativnih učinkov industrializacije in urbanizacije so veliko pozornosti posvečali ekološkim problemom in varstvu okolja.

Rezultat mednarodnih stikov članov Oddelka za geografijo FF UL in njihovega povezovanja z različnimi geografskimi šolami v Evropi in zunaj nje je bila raznolikost konceptov, ki so se pojavili v pedagoškem in znanstvenem delu sodelavcev. Pri metodologiji raziskovanja so se vse bolj uveljavljale kvantitativne metode, ki so spremljale vpeljavo računalnikov in programskih orodij zanje, predvsem geografskih informacijskih sistemov, v raziskovalni in pedagoški proces. Kadrovski in strokovni razvoj ter potrebe trga dela so vodili v temeljito preoblikovanje študijskega programa. Poleg pedagoške je bila oblikovana tudi nepedagoška smer študija, ki je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja prerasla v samostojno smer. Znotraj nje se je izoblikovalo pet usmeritev: geografija krasa, varstvo geografskega okolja, geografija turizma, politična geografija in prostorsko planiranje. Konec istega desetletja je bila opuščena dvopredmetna nepedagoška smer, obenem sta bila izenačena predmeta A in B. Geografijo je bilo mogoče študirati kot dvopredmetni pedagoški ali kot samostojni nepedagoški študij.

Raziskovalno delo članov oddelka je do konca osemdesetih let 20. stoletja potekalo v tesnem sodelovanju s sedanjim Geografskim inštitutom Antona Melika ZRC SAZU in, dokler je obstajal, z Inštitutom za geografijo pri Univerzi v Ljubljani. V publikacijah obeh ustanov in v *Geografskem vestniku* je izšla tudi večina raziskovalnih dosežkov članov oddelka. Zaradi vedno večjih potreb po objavljanju se je Oddelek za geografijo FF UL leta 1985 odločil izdajati lastno znanstveno revijo *Dela*, ki še vedno redno izhaja. Po osamosvojitvi Slovenije, še posebej po vključitvi v Evropsko unijo, je prišlo do korenitih sprememb raziskovalne politike in vrednotenja raziskovalnega in pedagoškega dela. Za opravljanje raziskovalnega dela se je oddelek vključil v Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Ta pomaga voditi raziskovalno delo, ki poteka v okviru oddelčne programske skupine, temeljnih projektov, mednarodnih projektov in tržno usmerjenih projektov. Za izboljšanje raziskovalnih pogojev in povečanje konkurenčnosti je oddelek leta 2002 ustanovil svoj **Raziskovalni center**, leta 2009 pa začel izdajati tudi zbirko monografij *GeograFF* in leta 2010 *E-GeograFF*.

Korenite spremembe je študij geografije na ljubljanski univerzi začel doživljati po letu 2005, ko so stekle priprave na reorganizacijo študija po bolonjskih smernicah. S prvo stopnjo bolonjskega programa je oddelek začel v študijskem letu 2008/2009, z drugo pa v študijskem letu 2011/2012. Akreditirane ima štiri študijske programe, po dva na prvi in drugi stopnji, medtem ko je na tretji stopnji geografija kot znanstveno področje vključena v interdisciplinarni doktorski študij Humanistika in družboslovje. Na prvi stopnji potekata enopredmetni in dvopredmetni univerzitetni študijski program geografije, na drugi stopnji pa magistrski študijski program in magistrski pedagoški dvopredmetni študijski program geografije. Drugostopenjski magistrski študijski program ima pet smeri, dve veliki oziroma A-smeri (okoljska in fizična geografija, regionalno planiranje in ruralno-urbane študije) in tri male oziroma B-smeri (politična geografija, geografija turizma in prostega časa, uporabna geoinformatika). Študent izbere eno veliko (A) in eno malo (B) smer. Magistrski pedagoški dvopredmetni program nima smeri.

Po letu 1990 je postal študij geografije bolj množičen. Nanj se je letno vpisovalo okoli 100 študentov, 50 na enopredmetni in 50 na dvopredmetni študij. Generacije študentov so razvile bogate obštudijske dejavnosti, vključno z ustanovitvijo **Društva mladih geografov Slovenije**, ki organizira raziskovalne tabore, potopisna predavanja, ekskurzije, študentske izmenjave in udeležbo na študentskih strokovnih srečanjih v tujini. Društvo izdaja tudi glasilo *GEOMix*. Od leta 2000 oddelek nagrajuje najboljša študentska zaključna dela s Priznanjem Oddelka za geografijo.